

LESIA KOVALSKA

Vasyl' Stus Donetsk National University
Ukraine, Vinnytsia
l.kovalska@donnu.edu.ua

Kovalska, L. (2018). Informatyvnist' ta retrospektyvnist' tekhnichno-hrafichnykh dokumentiv Druhoyi svitovoyi viyny v arkhivakh Ukrainy. [Informativity and Retrospectivity of the Second World War Technical and Graphic Documents in Ukrainian Archives]. *Intercultural Communication*, ISSN 2451-0998, vol. 1(4)2018, pp. 177–193. (In Ukrainian).

Informativity and Retrospectivity of the Second World War Technical and Graphic Documents in Ukrainian Archives

---

ABSTRACT

Purpose: The purpose of the research is to reveal the informational possibilities and retrospectivity of document arrays of technical and graphic sources of the Second World War in Ukrainian archives.

Methods: analysis, synthesis, formalization, generalization, classification, systematization, retrospective.

Results: The article outlines the History of Science methodological paradigms in Western European and non-Western traditions of investigating historical array of technical and graphic sources in Ukrainian archives. The informative potential of technical and graphic documents which are stored in the archival funds of Ukraine has been analysed in the article. Such formal features of this type documents as specificity of information coding, its completeness, peculiarities of use and storage on various material types of media have been considered. The general scientific, special approaches to the study of the content of the archival documents of technical and graphic nature from the point of view of source criticism methodology have been given. It has been highlighted that the conditions of storage and processing of historical sources of this type require a special approach and knowledge for archivists, source critics and historians. The information importance, significance and role in retrospective modeling and formation of the generalized historical picture of the Second World War have been defined.

Keywords: *informative potential, technical and graphic documents, image-graphic sources, source criticism, visualized representation of the document, the Second World War.*

ЛЕСЯ КОВАЛЬСЬКА

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Україна, Вінниця

l.kovalska@donnu.edu.ua

Інформативність та ретроспективність технічно-графічних документів Другої світової війни в архівах України

АНОТАЦІЯ

Мета статті полягає у розкритті інформативності та ретроспективності документних масивів технічно-графічних джерел Другої світової війни в архівах України.

Методи: аналізу, синтезу, формалізації, узагальнення, класифікації, систематизації, ретроспективний.

Висновки. У статті простежено методологічні парадигми західноєвропейської та інших незахідних наукових історичних традицій в дослідженні історичних масиву технічно-графічних джерел українських архівів. Висвітлено інформативний потенціал документів технічного та графічного характеру періоду Другої світової війни, які зберігаються в архівному фонді України. Розглянуто формальні ознаки документів такого типу, специфіка кодування інформації, її повнота, особливості використання і зберігання на різних матеріальних видах носіїв. Наведено загальнонаукові, спеціальні підходи до вивчення змістового наповнення архівних документів технічно-графічного характеру з позицій джерелознавчої методології. Виявлено, що умови зберігання та опрацювання історичних джерел даного виду потребують спеціального підходу та знань архівістів, джерелознавців та істориків. Визначено інформаційну важливість, значення та роль у ретроспективному моделюванні та формуванні узагальненої історичної картини Другої світової війни.

Ключові слова: *інформативний потенціал, технічно-графічні документи, зображально-графічні джерела, джерелознавство, візуалізована репрезентативність документа, Друга світова війна.*

Вступ

Час перетворив колишні архівні сховища на соціальні інституції, покликаним яких є забезпечення широкого доступу до інформаційних ресурсів, що здатні впливати на соціально-політичний клімат у суспільстві та, навіть, стають місцем історичних відкриттів. Сьогодні для повноцінної роботи з документами всіх видів та типів є необхідною відкритість архівних фондів та повне висвітлення інформації яку вони зберігають. Всебічне висвітлення визначеної проблеми дослідження потребує залучення всього комплексу історичних джерел та виявлення їх інформативного потенціалу, що безпосередньо пов'язане з осучасненням української архівної науки в сфері технологій, впровадження інноваційних методів роботи з документами, залучення до розвитку архівної справи України новітніх досягнень галузі.

Зокрема, важливу складову дослідження визначеної проблеми становить з'ясування інформативного потенціалу технічно-графічних архівних документів. Так, національний інформаційний ресурс становить собою інформація України, до яких належать документи на різних носіях і їх масиви, відмінні між собою за змістом, формою, часом і місцем їх створення, власності, але спільні за їх інформативним наповненням. Сюди також належать наслідки творчої і розумової діяльності народу в різні періоди розвитку державності, що становлять культурно-історичну цінність, представлені на різних інформаційних носіях, з відкритим доступом як для окремих громадян, суспільства так і всієї держави в умовах залучення технічних засобів комунікації в суспільстві, використання можливостей різних інформаційних ресурсів інформації тощо. Такий підхід зумовлює необхідність формування цілісного інформаційного комплексу проблеми включаючи інформацію науково-технічного характеру.

Мета статті полягає у розкритті інформативності та ретроспективності документних масивів технічно-графічних джерел Другої світової війни в архівах України.

Методи застосовані в дослідженні: аналізу, синтезу, формалізації, узгальнення, класифікації, систематизації, ретроспективний.

Методологічне обґрунтування вивчення інформативності історичних джерел Другої світової війни

У процесі наукового дослідження історичної проблеми важливим є синтез традиції західноєвропейського історичного мислення та інших незахідних традицій. Враховуючи обидва напрями наукового пошуку, намагання чітко виявити їхній внутрішній взаємозв'язок зумовлює комплексність історичного процесу, проявляє віддаленість від практики, методичну самостійність та функційне значення у культурному житті суспільства. Така продуктивна й відкрита взаємодія сприяє міжкультурній комунікації, що мала б виконувати такі завдання. З одного боку необхідно сумішати історичну свідомість з глобалізованою сучасністю, аналітичним та емоційним сприйняттям, підтримувати наявність цих складових у науковому пошуку та сприяти перетворенню історичної свідомості в соціально-продуктивну силу суспільства. З іншого боку потрібно враховувати функціональне навантаження історичної свідомості в науковому пошуку та відобразити самодостатність особливого як своєрідність минулого.

В умовах науково-технічного прогресу візуальні ресурси змінюють спосіб історичного мислення. Сьогодні не проявляються чіткі лінії розвитку стабільних структур, але очевидними є новації, від яких очікують засадничих змін. У публічній історичній культурі на колективну історичну пам'ять, у будь-яких її проявах, утворюється велетенський потік образів. Форми суспільної свідомості, зафіксовані письмово, швидко втрачають значення, натомість отримують політичний вплив та прояв. Постає питання – чи існуватиме далі специфічний порядок „історичного” в орієнтованому взаємозв'язку минулого і майбутнього, якою буде форма життя без сутнісної історичної орієнтації. Водночас нові комунікаційні медіа дозволяють політично санкціоновані висновки та утворюють нові стратегії, форми, зміст історично обґрунтованої належності чи окремішності (Ruuzen, 2010, p. 33). Багатоманітний та відмінний вияв історії

в подвійному значенні – стан речей і його інтерпретація, – значною мірою залежить від медій, через які транслиують досвід й інтерпретування часу. Найвагомішу роль тут, за Й. Рюзенем, відіграє мова, незважаючи на те, що історична перцепція й формування проходять через сферу уявного (образ, звук, архітектура). Для прояву історичної свідомості визначальними є способи регуляції людської комунікації, серед яких найдавнішою є історична комунікація.

До постмодерної методологічної парадигми належать з одного боку сприйняття логіки, будови й завдань соціокультурних проявів. З іншого, спостерігаємо впровадження новітніх засад трактування історичного процесу, що виникли з домінантного досвіду нещодавнього минулого. Визначні трагічні події минулого століття та спричинене ними ефемерне розуміння можливостей людини убезпечення від катастроф у перспективі, повинні використовуватися методології історичної практики. Нинішній плюралізм історичних суджень з історії великої трагедії українського народу минулого століття – Другої світової війни, пояснюється множинністю історичної реальності в усіх її проявах. Методологічні досягнення радянської історичної науки зводяться до широкого використання діалектичного методу пізнання, що є виправданим у даних умовах розвитку суспільства, але сьогодні потребує переосмислення і розвитку історичної науки в нових методологічних стандартах.

Науково-теоретичний тип сприйняття інформації допомагає наблизитись до змісту фактів і подій Другої світової війни, стане можливим з врахуванням комплексності методологічного дослідження об'єкту, його генези та зросту через вживання історичного підходу. Все це уможливує вивчення історичного процесу зародження, становлення, піднесення певного родієвого ряду в хронологічній послідовності з врахуванням ендогенних та екзогенних чинників у взаємозв'язку та алогічності. Для осягнення історичного процесу, враховуючи специфіку означеної проблеми в її хронологічних умовах, варто використовувати цивілізаційний, формаційний та інші підходи (Novikova, 2014).

Методологія дослідження історичних процесів та явищ Другої світової війни виконує функції виявлення суті наукової діяльності, взаємозв'язків

з іншими сферами та розв'язує питання вдосконалення, оптимізації наукової діяльності. У дослідженні джерел війни одним із важливіших є принцип об'єктивності, що дозволяє розглядати історичні факти, явища і події у їх складності, багатогранності й суперечливості, з урахуванням сукупності їх змістового наповнення. Застосування принципу об'єктивності в конкретному історичному дослідженні має особливості – концептуальних підходів, ідеологічного і політичного вподобання, світоглядних орієнтирів властивих добі дослідника. Так, стає можливим моделювання минулого на основі фактів та інформації, отриманих у результаті методологічного аналізу історичних джерел Другої світової війни. Реальне життя завжди складніше й багатше емоційно-фактовою складовою ніж абстрактні теоретичні побудови, особливо якщо мова йде про події війни.

Важливим у процесі пізнання історичних подій запропонованої проблематики є принцип історизму. Він передбачає розгляд історичних процесів і фактів у конкретному історичному середовищі в період війни, у динаміці їх розвитку залежно від етапів подій на фронтах. Діалектичний принцип дослідження дозволяє розглядати різноманітні явища у взаємозв'язку, саморозвитку і взаємообумовленості, оскільки всі вони мають передумови та причини виникнення. Системний принцип передбачає підхід до певної сукупності історичних фактів як до чіткої системи з властивими лише їй закономірностями і зв'язками. Серед методів джерелознавчого дослідження використовують описово-оповідальний метод. Історичне пізнання починається з опису, характеристики явища зафіксованого в історичному джерелі, де структура опису визначається характером явища динаміки його розвитку з використанням живої мови у складі сучасної історичної літературної мови, наукових історичних понять, термінів джерел. Динаміка розвитку подій війни може бути найкраще виражена в описово-оповідальній формі. Необхідність розглядати події у зв'язку з іншими явищами потребує описової характеристики в аналізі історичного джерела (Smolenskiy, 2008, p. 222).

Сутнісно-змістовий аналіз джерел з історії Другої світової війни дозволяє виявити й пояснити те, що приховано від поверхневого спо-

стереження й за своєю природою не є виключно індивідуальним, неповторним. Опис і аналіз сутності джерел війни є взаємопов'язаними та взаємообумовленими рівнями пізнання. Логіка відображення історичних процесів в історичному джерелі може виражати справжню сутність явища, але його зображення залежить від методологічних уявлень і принципів, які використовує автор. Виявлення сутності явища не обходиться без опису. На думку І. Ковальченка, узагальнення без опису – схематизація, опис без узагальнення – фактографія, які пов'язані між собою (Koval'chenko, 1987).

У методологічній системі застосування історичного підходу є найбільш прийнятним використання порівняльно-історичного методу наукового пізнання. Як сукупність пізнавальних засобів, процедур, метод дозволяє виявити аналогію і різницю фактів, установити генетичну єдність, спільне й особливе в їх розвитку. Без використання перелічених методів не обходиться жодне сучасне історичне наукове дослідження. Це стосується й джерелознавчого дискурсу Другої світової війни, яке полягає в порівнянні документальної бази армійських бойових операцій та забезпечення партизанських з'єднань, в дослідженні архівних фондів з питань організації та діяльності підпільних загонів у містах, що дозволяє зробити висновки щодо інформативності джерельних комплексів. Можливість і необхідність застосування методологічного апарату обумовлені характером об'єкта пізнання – комплексів документального відображення історичної дійсності як прояву єдності загального, повторюваного й індивідуального.

Умовою продуктивного вивчення історії війни є застосування порівняльно-історичного методу в аналізі однопорядкових подій і процесів відображених в історичному джерелі, якому передують докладний опис проблеми дослідження як результат застосування описово-оповідального методу, де опис виступає основою порівняння. Початковим етапом порівняльного аналізу джерела є аналогія, що передбачає перенесення уявлення з об'єкта на об'єкт. Перенесення може бути змістовним, заснованим на дійсній подібності або відмінності порівнюваних явищ, та поверхневим, формальним, не сумісним зі справжнім їхнім змістом. Одним з елемен-

тів порівняльного аналізу є виявлення сутнісно-змістової характеристики явища в джерелі – зіставлення однопорядкових явищ як результат закономірної повторюваності у різних видах джерел. У порівняльно-історичному аналізі використовується прийом типологізації інформативності джерел – виокремлення типів однопорядкових явищ. Використання порівняльно-історичного методу припускає виявлення сукупності однопорядкових явищ та однаковий ступінь їхньої вивченості (Smolenskiy, 2008, p. 235).

Процес історичного пізнання в межах певних джерелознавчих комплексів передбачає застосування ретроспективного методу, який допомагає у розумінні розвитку подій в реальності – від причини до наслідку. Сутність ретроспективного методу полягає у виході на більш високий рівень дослідження з метою розуміння й оцінки попередніх подій. Кожний попередній етап виокремлення інформації джерела можна зрозуміти у його зв'язку з іншими етапами та у світлі наступної стадії в цілому, у якій найбільш повно виражена сутність історичного процесу. У конкретно-історичному вивченні ретроспективний метод пов'язаний з методом пережитків – способом реконструкції об'єктів минулого за збереженими артефактами. Пережитки минулої дійсності, як топографічні плани й карти, технічно-графічні документи, оголошуються достовірним джерелом. Основна методологічна вимога до методу вивчення артефактів, полягає в необхідності визначення й доведення реліктового характеру тих свідчень, на основі яких реконструюється картина історичної реальності (Smolenskiy, 2008, p. 240).

На завершальному етапі аналізу історичного джерела відбувається перехід до етапу синтезу отриманої історичної інформації. Синтез передбачає реконструкцію історичного процесу ґрунтуючи свої теорії на інформації отриманій в результаті попередніх етапів критики джерела, що набуває особливого значення в умовах інформаційного гібридного протистояння в сучасній Європі (Sokolova, 2017, pp. 147-176). Тут важливе місце має порівняння інформації даного джерела про факт його створення та інших фактів з відомостями допоміжних джерел. Встановлюється репрезентативність та інформативна цінність джерела. Методологія джерелознавчого дослідження виконує функції виявлення суті наукової

діяльності та її взаємозв'язків з іншими сферами діяльності, розв'язує питання її вдосконалення та оптимізації. Аналіз військових подій на території України в період Другої світової війни, здійснений за допомогою згаданих загальнонаукових, загальноісторичних та спеціальних джерелознавчих методів дослідження, виявляє якісну представленість та інформативність джерел з історії тогочасного суспільного середовища та проводиться в природно-мовній і описовій формі (Kovalska, 2015, p. 10).

Важливо також з'ясувати співвідношення документ й історичне джерело, що в подальшому визначить вживаність понять у дослідженні. Співвідношення понять „історичне джерело” та „документ” є відносним, тому що вони сприймаються джерелознавцем як джерела інформації. Сам інформаційний поступ історії вважається дійсним за умов наявності адресата інформації. В історичному документі „зберігається” інформація яка набуває своєї цінності і значення коли вона отримує свого набувача. Лише тоді документ виступає історичним джерелом. Виходячи з цього, не лише писемні матеріали, а й усі не писемні свідчення минулого не можуть отримати статус історичного джерела до моменту їх використання. Як вважають українські джерелознавці, що історичними джерелами є ті, що залучені до історичних досліджень. Решта можливих джерел історичної інформації необхідно іменувати „доджерелами” (Shvetsova-Vodka, 2001). Проте, така термінологія додасть зайвої плутанини при визначенні історичних джерел і „доджерел”, а також складнощі їх класифікації. Тому доречним видається вживання у джерелознавчому дослідженні згаданих понять у значенні носія історичної інформації та визначника інформативного потенціалу запропонованого виду документів.

Інформативно-ретроспективний потенціал історичних джерел технічно-графічного характеру

Технічно-графічна документація є одним із найбільш складних за сприйняттям, збереженням та аналізом інформації видів історичних джерел періоду Другої світової війни. Вони зберігаються переважно в Центральному державному науково-технічному архіві України та Централь-

ному державному архіві громадських об'єднань України. Такі документи потребують власного підходу до класифікації та визначення їх місця у загальному переліку історичних джерел як важливого носія інформації, що формує їх потенціал та інформативність. За критеріальну ознаку типологічної класифікації історичних джерел використовують „явище” з його формальними зовнішніми атрибутами й прикметами, які зрозумілі для попереднього сприймання. „Матеріальна” складова зовнішньої характеристики джерела у переважній більшості дозволяє з'ясувати механізми віддзеркалення історичної реальності та їх інформаційні засоби. Предмет, зображення, слово, звук є надважливими знаковими елементами класифікаційної схеми історичних джерел. Тут, технічно-графічна документація становить групу конвенціональних джерел – джерел умовних позначень. Символи, як знаки, містять у відкрити або зашифровану інформацію. До них належать усі системи умовних позначень графічними знаками; зображально-схематичні графіки; документи проектно-технічної документації на паперових, магнітних, електронних та інших носіях. Деякі джерела належать до різновидів зображально-графічних або писемно-словесних джерел, що набуває актуальності за умови наявності текстів як писемного супроводу графічних зображень. У вивченні історичного потенціалу джерел конвенціонального типу зазвичай використовують методологічний комплекс дослідження словесних і зображальних джерел.

Проте варто враховувати той факт, що типологічна класифікація джерел є найпоширенішою в сучасній науці. Її будова представлена спорідненими ознаками умовного характеру кодування інформації. Сьогодні є беззаперечним факт неможливості формування абсолютної класифікаційної схеми, якою можна було би охопити всі особливості джерела. Методологічні принципи поділу історичних джерел за способом фіксації інформації потрібно конкретизувати в кожному окремому дослідженні. Важливою є необхідність враховувати також тему й завдання, цілі дослідження, хронологічні і географічні межі, зміст, форми, походження, природничо-географічні характеристики історичного джерела. Беручи до уваги інформативний потенціал даного виду історичного джерела, необхідно зазначити що вчені, інженери й техніки зробили значний внесок

в розвиток технологій визначеного часу для матеріального забезпечення бойовою технікою, зброєю, навігацією та іншим спорядженням діючих армій та партизанського руху.

Технічно-графічна документація визначеної тематики зберігається переважно у фондах ЦДНТА України. Історичну інформативність і потенціал такого виду джерел визначають функційне призначення змісту документа, його чергова реалізація і виконання поставлених завдань. Характерно, що технічно-графічна документація, як джерело інформації у вивченні періодів української історії, зокрема історичних подій Другої світової війни, являє двоєдину цінність – необхідно враховувати факт виготовлення документа, процес науково-дослідної роботи, окремо долучаються відомості про стан об'єктів, зафіксованих у супровідних записках та звітах про проведені роботи в цьому напрямі. Основне завдання, яке ставили перед науковцями за короткий час запропонувати винаходи, втілити їх у життя, раціоналізувати існуюче виробництво. На сторінках технічно-графічної документації зустрічаємо інформацію стосовно умов праці наукових працівників, високі обсяги плану виробництва підприємств, короткі терміни виконання держзамовлень, кадровий склад працівників в евакуації тощо. Діяльність науково-дослідних закладів була спрямована на новітнє оснащення армії, на допомогу працівників тилу, та подальше відновлення евакуйованих підприємств.

На перший погляд документація конструкторських бюро інформує про війну частково та віддалено. Особливу цінність має інформація про історію створення документа. Наприклад, документи проектних завдань містять досить цікаві свідчення: опис зруйнованості об'єктів, пропозиції та шляхи їх відновлення, чіткі складені кошторисні програми на їх відбудову, а звідси хронологічні рамки проведення таких робіт. Проекти повоєнної реконструкції відзначаються певною науковістю викладу інформації і текстової частини. Відмітними в таких документах виступають конкретність і точність. Своєрідна текстова обмеженість та невизначеність авторської сторони документів цього типу доповнюється інформацією спогадів безпосередніх учасників зосереджених в особових фондах. Зокрема, матеріали особового фонду архітектора академіка О. Заварова,

діяльність якого пов'язана з відбудовою Хрещатика, повніше, на відміну від відповідної проектної документації, містять записи про хід відбудови вулиці міста Києва. Працівниками ЦДНТА України проведено публікацію архівних матеріалів, що ілюструють поодинокі повсякденні аспекти Другої світової війни (Balyshev, 2005, р. 91). Якщо брати до уваги обсяг цього документального масиву, то, порівняно з колекціями інших галузевих державних архівів, йому притаманні незначна кількість, оскільки зберігання історично значущої технічно-графічної документації не передбачало спеціального комплектування матеріалів визначеної тематики. Найповніші відомості зосереджені в історичних нарисах за документами ЦДНТА України, в яких подано археографічну публікацію найбільш інформативних матеріалів з воєнної проблематики (*Roky vinyu ...*, 2006).

З огляду на досить широку інформативність, документи фондів ЦДНТА України присвячених подіям Другої світової війни можна поділити на такі тематичні групи. До першої групи належать документи, що відображають економічні втрати 1941-1945 рр. Ця група найчисленніша за обсягом, і включає в себе проектну документацію з відбудови великих об'єктів економіки країни. Серед них: електростанції; вугільні шахти Донбасу; промислові підприємства; шляхи сполучення; залізничні вузли і вокзали; морські й річкові порти тощо (Alyeksyeyenko, 2009, р. 19). Сюди належить також план відновлення Хрещатика – яскравий взірець комплексності архітектурного планування території. Втілення цього проекту дозволило створити новий центр життя столиці (*Zabudova Khreshchatyka...*, 1947-1971). У проектних завданнях та технічних проектах подаються найцікавіші матеріали: акти з детальними описами зруйнованості об'єктів, найбільш раціональні шляхи їх відродження та реконструкції, чіткі розрахунки потрібних для відбудови коштів, графіки проведення відбудовних робіт. Проекти повоєнного часу відзначаються певною скороченістю форми, стислістю викладу текстової частини (дороблялися вони безпосередньо на будівельних майданчиках). Характерними ознаками інформації, наведеної у них, є конкретність і точність. Окремо виділяється наповнена ідеологічним змістом інформація технічно-графічної документації будівництва споруд націлена на мі-

фологізацію подій Другої світової війни в Україні, серед них Парк Вічної Слави і Меморіальний комплекс „Національний музей історії України у Другій світовій війні”, скульптура „Батьківщина-мати” у Києві, діорама „Битва за Дніпро” у Дніпрі, пам’ятник жертвам війни в Золотоноші Черкаської області, спроектований О. Заваровим, та багато інших, розташованих по всій території України (*Ukrayins'kyu derzhavnyu...*, 1977-1980, Sheet 3).

Значний документальний масив та інформаційний потенціал технічної документації присвяченої подіям Другої світової війни зібрано у ЦДАГО України в фонді 62. Документальну базу вказаних збірок можна умовно поділити за тематичним принципом: технічно-графічна документація радіозв’язку та його шифрування, графічні замальовки стратегічних об’єктів, мостів, переправ і т.д.; науково-технічна документація з питань розробки артилерійських систем, тактичної зброї, транспортних та бойових літальних апаратів, підривних засобів для підвищення ефективної диверсійної роботи. Документи технічно-графічного характеру представлено серед загально-діловодної документації, з чіткими характеристиками та вимогами виготовлення техніки забезпечення в конкретних бойових операціях. Період Другої світової війни характеризується сплеском науково-технічної активності радянської науки. В цьому руслі за роки війни радянська артилерійська наука досягла значних успіхів у конструкторському вдосконаленні артилерійських систем. Наука не відставала від світових досягнень у галузі радіотехніки і її впровадження до використання у військовій справі.

Приміром, у фонді 62 справі 128 збережено топографічні карти з визначенням технічних вимог посадкових майданчиків і місць викидання вантажу для матеріально-технічного забезпечення діяльності партизанських з’єднань і загонів України у 1943 р. (*Topograficheskiye karty...*, 1943). Карти подають і географічні характеристики, і наводять технічні вимоги до організації та облаштування посадкових майданчиків, прийому вантажів, залучення відповідної авіації, майстерності пілотів. Організацію роботи партизанського зв’язку проводив окремий відділ зв’язку штабу, матеріали якого представлені в фонді 62 ЦДАГО України. Се-

ред документів увагу привертає зображально-графічний елемент, який є прикладом документування оперативного зв'язку керівництва з загонами (*Skhema radiozv'yazku...*, 1943). У фонді 62 ЦДАГО України справах 53-61 збережено вихідні шифротелеграми в ЦШПР, УШПР, оперативні групи, Представництва при військових радах армій фронтів, партизанські загони і групи (*Iskhodyashchiye shifrotelegrammy...*, 1943).

Крім того, вчені-хіміки академіки Н. Зелінський, А. Несмеянов, А. Арбузов, А. Фаворський. С. Намьоткін та інші доклали багато зусиль і праці у процес забезпечення оборонної промисловості сировиною для виробництва вибухових речовин: целюлози, азотної і сірчаної кислот, аміаку, толуолу, а також синтетичного каучуку необхідного для авіації та автотранспорту. Так, для партизанської діяльності на замовлення ЦШПР було прораховано та виготовлено спеціальні вибухові суміші для проведення диверсійної операції „Рейкова війна” зі знищення рейок та залізничних полотен (Starinov, 1999). Загалом, з точки зору історичної інформативної цінності, проектні документи є достовірним джерелом інформації про технічне забезпечення та потреби партизанських формувань в озброєнні. Проте, такі документи є опосередкованим джерелом інформації, що дає джерелознавцю додаткові відомості про інженерні особливості історії війни.

Висновки

Технічно-графічна документація фондів ЦДНТА та ЦДАГО є особливим інформативним історичним джерелом у вивченні Другої світової війни. Документи технічно-графічного характеру продукували відомчі установи, конструкторські бюро, відділи забезпечення відповідних установ. Не завжди ці документи є прямими свідченнями технічних здобутків науки, але вони виступають підтвердженням потреб та рівня їх задоволення з питань матеріально-технічного оснащення українських військових. Зображально-графічні джерела мають ілюстративну візуалізовану репрезентативність у дослідженні Другої світової війни. Група документів технічно-графічного характеру поділяється за принципом походження. Здебільшого вони виражені у схематичному та графічному матеріалі і були поширеним джерелом інформації для військових і партизанів

у користуванні складним обладнанням та керівництвом в наочному відображенні інформації. Зберігається технічно-графічна документація в архівному вигляді без широкого оприлюднення в збірках документів та залучення до наукового обігу. Особливість джерелознавчого опрацювання таких графічних джерел передбачає їх текстовий супровід, опис специфікацій і функційних особливостей. Важливою умовою наукового пошуку дослідника є також врахування і використання в роботі з історичними джерелами методологічної специфіки та теоретико-методологічного підґрунтя сучасної науки.

Бібліографія

- Алексєєнко А. (2009). Документальні комплекси ЦДНТА України як джерело для вивчення подій історії Великої Вітчизняної війни. *Каразінські читання*, с. 19.
- Балишев М. (2005). „Звіти про НДР” періоду 1941-1945 рр. з фондів ЦДНТА України як фактологічна база з історії війни. Архіви України 1-3, с. 90-101.
- Забудова Хрещатика у м. Києві (1947-1971). К. 1-45. Фонд Р-37, од. зб. 2837.
- Исходящие шифротелеграммы в ЦШПД, УШПД, оперативные группы, Представительства при Военных советах Армий фронта, партизанские отряды и группы.* Спр. 53, 21 арк.
- Ковальська Л. (2015). *Джерелознавчий дискурс історії радянського Руху Опору (1941–1945 рр.)*. ТОВ „Нілан-ЛТД”.
- Ковальченко И. (1987). Методы исторического исследования. *Наука*.
- Novikova, K. (2014). Naśladownictwo vs wyjątkowość: wybrane cechy cywilizacji radzieckiej w dziele Siergieja Kara-Murzy. In: *Forum Socjologiczne* 5, pp. 107-122.
- Роки війни і відбудови: історичні нариси за документами ЦДНТА України* (2006). Харків: Колорит.
- Рюзен Й. (2010). *Нові шляхи історичного мислення*. Львів: Літопис.
- Смоленский Н. (2008). *Теория и методология истории*. Москва: „Академия”.
- Sokolova S. (2017). The Russian-language Wikipedia as a Measure of Society Political Mythologization. *Journal of Modern Science*, vol. 2/33/2017, pp. 147–176. Retrieved (27.12.2017) from: <http://www.jomswsge.com/The-Russian-language-Wikipedia-nas-a-Measure-of-Society-Political-nMythologization,79740,0,1.html>

- Старинов И. (1999). *Мины замедленного действия*. Москва: „Вымпел”.
- Схема радіозв'язку партизанських загонів України*. (1943). Спр. 35, 49 арк.
- Топографические карты УШПД с обозначением посадочных площадок и мест выброски грузов партизанским соединениям и отрядам Украины* (1943). Ч. 1, спр. 128, 34 арк.
- Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни*. (1977-1980). К. 1-290, од. зб. 1.
- Швецова-Водка Г. (2001). *Співвідношення понять „документ” та „історичне джерело”*. Архіви України 4/5, с. 33–56.

References

- Alyeksyeyenko, A. (2009). Dokumental'ni kompleksi TsDNTA Ukrayiny yak dzherelo dlya vyvchennya podiy istoriyi Velykoyi Vitchyznyanoyi viyny. *Karazins'ki chytannya*, pp. 19. (In Ukrainian).
- Balyshev, M. (2005). „Zvity pro NDR” periodu 1941-1945 rr. z fondiv TsDNTA Ukrayiny yak faktolohichna baza z istoriyi viyny. *Arkhivy Ukrayiny* 1-3, pp. 90-101. (In Ukrainian).
- Iskhodyashchiye shifrotelegrammy v TSSHPD, USHPD, operativnyye gruppy, Predstavitel'stva pri Voyennykh sovetakh Armiy fronta, partizanskiye otryady i gruppy*. Spr. 53, 21 Sheet. (In Russian).
- Koval'chenko, I. (1987). *Metody istoricheskogo issledovaniya*. Moscow: Nauka. (In Russian).
- Kovalska, L. (2015). *Dzhereloznavchyy dyskurs istoriyi radyans'koho Rukhu Oporu (1941–1945 rr.)*. TOV „Nilan-LTD”. (In Ukrainian).
- Novikova, K. (2014). Naśladownictwo vs wyjątkowość: wybrane cechy cywilizacji radzieckiej w dziele Siergieja Kara-Murzy. In: *Forum Socjologiczne* 5, pp. 107-122.
- Roky viyny i vidbudovy: istorychni narysy za dokumentamy TsDNTAUkrayiny* (2006). Kharkiv: Koloryt. (In Ukrainian).
- Ryuzen, Y. (2010). *Novi shlyakhy istorychnoho myslennya*. L'viv: Litopys. (In Ukrainian).
- Shvetsova-Vodka, H. (2001). *Spivvidnoshennya ponyat' „dokument” ta „istorychne dzherelo”*. *Arkhivy Ukrayiny* 4/5, pp. 33–56. (In Ukrainian).

- Skhema radiozv'yazku partyzans'kykh zahoniv Ukrayiny*. (1943). Spr. 35, 49 Sheet. (In Ukrainian).
- Smolenskiy, N. (2008). *Teoriya i metodologiya istorii*. Moscow: „Akademiya”. (In Russian).
- Sokolova S. (2017). The Russian-language Wikipedia as a Measure of Society Political Mythologization. *Journal of Modern Science*, vol. 2/33/2017, pp. 147–176. Retrieved (27.12.2017) from: <http://www.jomswsge.com/The-Russian-language-Wikipedia-nas-a-Measure-of-Society-Political-nMythologization,79740,0,1.html>
- Starinov, I. (1999). *Miny zamedlennogo deystviya*. Moscow: „Vympel”. (In Russian).
- Topograficheskiye karty USHPD s oboznacheniyem posadochnykh ploshchadok i mest vybroski gruzov partizanskim soyedineniyam i otryadam Ukrainy* (1943). CH. 1, spr. 128, 34 Sheet. (In Russian).
- Ukrayins'kyy derzhavnyy muzey istoriyi Velykoyi Vitchyznyanoyi viyny*. (1977-1980). K. 1-290, od. zb. 1. (In Ukrainian).
- Zabudova Khreshchatyka u m. Kyivi* (1947-1971). K. 1-45. Fond R-37. Od. zb. 2837. (In Ukrainian).

Received: 22.12.2017

Accepted: 12.02.2018